

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJOS
INFORMACIJOS IR KOMUNIKACIJOS DEPARTAMENTO
TYRIMŲ SKYRIUS

Gedimino pr. 53, 01109 Vilnius Tel.: (8 5) 239 6170 / 239 6185
El. p.: tyrimai@lrs.lt; info@lrs.lt; ikd@lrs.lt www.lrs.lt/info

Analitinė apžvalga
22/70

2022-08-16

Pensijų kaupimas, dalyvaujant privatiems rinkos dalyviams, kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse ir Norvegijoje

Šiame darbe pateikiama informacija apie pensijų kaupimo, dalyvaujant privatiems rinkos dalyviams, aspektus Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Norvegijoje, Prancūzijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Vokietijoje.

Įvadas

Pažymėtina, kad Čilė buvo pirmoji šalis, pakeitusi tradicinę *pay-as-you-go* sistemą, siūlančią apibrėžtą išmoką, į visiškai finansuojamą pensijų sistemą, pagrįstą nustatytomis įmokomis, pagal kurias buvo finansuojamos privačių fondų valdytojų valdomos individualios kapitalo sąskaitos.

Čilės pensijų sistema buvo vienas radikaliausių socialinių rinkos fundamentalizmo eksperimentų, kurių kada nors buvo imtasi. Jis pakeitė tradicines valstybines ir privačias pensijų sistemas, kurias valdo pelno siekiančios privačios įmonės. Buvo leistas pereinamasis laikotarpis, tačiau visi darbo rinkos naujokai turėjo prisijungti prie šios schemos.

Nors ir neišbandytos, šios privačios pensijų sistemos buvo pristatytos kaip panacėja, padedanti išgydyti viso pasaulio socialinės apsaugos sistemų bėdas. Jos būtų tvarios (palengvintų valstybės biudžetą), teisingos (panaikintų valstybinių ir privačių sistemų skirtumus) ir būtų geresnės naudos gavėjams (kurie gautų didesnes pensijas). Pasaulio bankas skatino šią sistemą, 1984–2004 m. paskolindamas 5,4 mlrd. USD 68 šalims, kad jos reformuotų savo socialinės apsaugos sistemas šia kryptimi.

Šalyse, kurios ėjo šiuo keliu, rezultatai buvo gerokai mažesni nei buvo žadėta. Čilėje pensijų fondų valdytojai dirbo nepaprastai pelningai ir nuo 2006 m. iki 2015 m. sukaupe 25 proc. metinę investicijų grąžą. Čilės pagrindinių ekonominių grupių valdomi pensijų fondų valdytojai sukaupe 200 mlrd. – palaima šalies kapitalo rinkai. Tačiau pensininkų ši laimė nepasiekė. Nors sistema buvo „paroduama“ teigiant, kad žmonės galės išeiti į pensiją ir gauti išmoką, kuri sudarys 70 proc. atlyginimo, jie vietoj to gauna tik 20–30 proc. savo darbo užmokesčio. Vidutinė vyrų pensija 2018 m. buvo 150 000 CLP (apie 200 USD). Moterų vidurkis beveik perpus mažesnis – trečdalis Čilės minimalaus atlyginimo¹.

¹ *Solving Chile's Crisis Starts With Fixing Its Pension System:* <https://www.americasquarterly.org/article/solving-chiles-crisis-starts-with-fixing-its-pension-system/>

Iš pradžių giriamą už teigiamą poveikį privačioms santaupoms, pastaraisiais metais Čilės pensijų sistema buvo atidžiai stebima². Nemažai ekspertų vertina Čilės modelį kaip nesėkmę³.

Valstybės, kuriose buvo įgyvendintos tokios reformos, palaipsniui jų jau atsisakė ar atsisako, leisdamos atsiimti lėšas iš privačių fondų valdytojų (Lenkija, Estija, Čilė). Labiausiai paplitusios II pakopos pensijų sistemos – tai profesinių pensijų sistemos, kurios labiausiai išvystytos Skandinavijos valstybėse ir Suomijoje.

Estija

Papildoma pensija (est. *kogumispension*) (II pakopa) – pilno išankstinio finansavimo pensijų draudimas, pagrįstas privataus turto valdymu ir prižiūrimas valstybės, kurio pensijos yra susietos su įmokomis. Asmenys, gimę po 1983 m. sausio 1 d., automatiškai įtraukiami į draudimą su galimybe atsisakyti.

Tik darbdaviai moka bendrąjį socialinio mokesčio tarifą (*sotsi-aalmaks*), atitinkantį 33 proc. *bruto* darbo užmokesčio fondo, iš kurio 20 proc. skiriama pensijų draudimui (16 proc. + 4 proc. asmenims, prisijungusiems prie II pensijų draudimo sistemos pakopos).

Darbuotojai moka savanorišką fondo pensijų įmoką (*kogumispension makse*) – 2 proc. *bruto* darbo užmokesčio.

Priėmus Kaupiamųjų pensijų įstatymo (KoPS)⁴ pataisas, nuo 2021 m. II pakopos fondų sistema buvo reformuota.

Nuo 2020 m. liepos 1 d. iki 2021 m. rugpjūčio 31 d. valstybė sustabdė iš socialinio draudimo gaunamų įmokų mokėjimą (4 proc.) į II pakopos kaupiamąją pensiją. 2020 m. spalį visi, prisijungę prie II pakopos, galėjo nuspręsti, ar nebemokėti 2 proc. įmokos nuo savo atlyginimo. Šis pakeitimas nebuvo taikomas papildomoms pensijų kaupimo įmokoms, kurias Estijos nacionalinė socialinės apsaugos tarnyba įskaito į vaikų iki 3 metų amžiaus tėvų pensijų sąskaitą. Papildomos įmokos mokamos kaip įprasta⁵.

Visi asmenys, gimę 1983 m. ir vėliau, automatiškai prisijungia prie privalomojo pensijų kaupimo sistemos. Teisė ir pareiga mokėti įmokas atsiranda nuo kitų metų sausio 1 d., kai asmeniui sukanka 18 metų. Asmuo gali atsisakyti dalyvauti fonde iš karto arba po 10 metų.

Draudėjui, sudariusiam papildomo kaupiamųjų pensijų draudimo sutartį, ir asmeniui, pirmą kartą įsigijusiam savanoriškų pensijų fondo vienetų iki 2021 m. sausio 1 d., pensinis amžius papildomos kaupimo pensijos atveju yra 55 metai.

Norint susitarti dėl pensijos kaupimo arba gauti vienkartinę ar dalinę vienkartinę išmoką, sąskaitų tvarkytojui (pvz., bankui) reikia pateikti prašymą.

Išmokų pasirinkimai yra tokie:

- *pensija iki gyvos galvos*. Pensijos dydį suskaičiuoja draudikas, naudodamas specialią anuiteto skaičiavimo formulę. Pensijos dydis priklauso nuo draudžiamo asmens amžiaus, pageidaujamo pensijos dydžio, vidutinės gyvenimo trukmės ir pensijų sutarties sąlygų;
- *tam tikro laikotarpio pensija*. Jei draudžiamas asmuo yra sulaukęs senatvės pensijos amžiaus arba liko mažiau nei 5 metai iki pensinio amžiaus, kaupiamąjį pensijų turtą jis galėtų gauti kaip pensijų fondų (finansuojamą) pensiją arba išmoką iš draudimo bendrovės. Pasirinkdamas

² IMF Working Paper. *Assessing Chile's Pension System: Challenges and Reform Options prepared by Christopher Evans and Samuel Pienknagura. September 2021:*

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi0_5P67cr5AhWKzYsKHUP_LCFY4ChAWegQICxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.imf.org%2F%2Fmedia%2Ffiles%2FPublications%2FWP%2F2021%2FEnglish%2Fwpiea2021232-print-pdf.ashx&usq=AOvVaw2WIiyTeIs3z5ELZNL-4Oa1

³ *Chile's Failed Pensions Are Neoliberalism's Badge of Shame:* <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2022-07-28/chile-s-failed-pensions-are-neoliberalism-s-badge-of-shame#xj4y7vzkg>

⁴ *Kogumispensionide seadus:* <https://www.riigiteataja.ee/akt/127102020010?leiaKehtiv>

⁵ *Funded pensions:* <https://www.eesti.ee/en/pensions-social-services-and-allowances/pensions/funded-pensions>

pensijos gavimo terminą ar laikotarpį, asmuo gali nustatyti laikotarpį ar pasirinkti rekomenduojamą laikotarpį. Laikotarpis gali būti, pavyzdžiui, 20, 17 arba 10 metų. Kuo ilgesnis laikotarpis, tuo pensijos dydis bus mažesnis. Minimalus terminas – 1 metai. Jei pasirenkamas rekomenduojamas laikotarpis, tai jis yra skaičiuojamas pagal amžių ir vidutinę likusią gyvenimo trukmę. Pasirinkus rekomenduojamą pensijos stažą arba ilgesnį laikotarpį, nuo 2021 m. sausio 1 d. pensija yra neapmokestinama pajamų mokesčiu.

- *vienkartinė išmoka*. Nuo 2021 m. vienkartinės išmokos sulaukus pensinio amžiaus arba likus mažiau nei 5 metams iki išėjimo į pensiją yra apmokestinamos pajamų mokesčiu. Mokesčio tarifas tokiu atveju yra 10 proc.⁶ Pažymėtina, kad nuo 2022 m. tokie asmenys gali prašyti dalinės išmokos⁷.

Jei asmuo nesulaukė pensinio amžiaus ir iki pensinio amžiaus liko daugiau nei penkeri metai, vis tiek galima pateikti prašymą išimti pinigus iš II pensijų kaupimo pakopos. Tokiu atveju pensijų fondo vienetai bus išpirkti, o atitinkama suma (ateityje ir fondas pensijų investicinėse sąskaitose) bus pervesta į atsiskaitomąją sąskaitą. Iš išmokos išskaičiuojamas 20 proc. pajamų mokestis.

Latvija

Nuo 2001 m. liepos mėn. Latvijoje veikia 3 pakopų pensijų sistema. Ją sudaro: I pakopa (valstybinė privaloma nefinansuojamų pensijų sistema), II pakopa (valstybės finansuojamų pensijų sistema) ir III pakopa (privati savanoriška pensijų sistema). Kiekvienos pakopos funkcionalumas ir paskirtis yra skirtingi, siekiant užtikrinti pensijų sistemos stabilumą ir sumažinti demografinę ar finansinę riziką kiekvienai pakopai atskirai.

Dalis socialinių įmokų nukreipiama į II pensijų pakopą – arba kaupiamąją pensijų sistemą.

Jei asmuo gimė po 1971 m. liepos 1 d. ir yra socialiai apdraustas asmuo ir įsilieja į oficialią darbo rinką, būdamas ne jaunesnis nei 15 metų, automatiškai registruojamas į II pensijų pakopą. Jei asmuo gimė nuo 1951 m. liepos 2 d. iki 1971 m. liepos 1 d., tai jis gali savo noru prisijungti prie II pensijų pakopos.

Pensijų sistemos dalyvis gali dalyvauti pensijų sistemoje ir tiesiogiai, ir tarpininkaujant darbdaviui⁸.

II pensijų pakopos dalyviai gali keisti fondo valdytoją 1 kartą per kalendorinius metus, o investavimo planą pas kiekvieną fondo valdytoją 2 kartus per kalendorinius metus. Per vienerius kalendorinius metus II pensijų pakopos dalyvis gali atlikti 5 investicinių planų pakeitimus.

Įsitraukiant į II pensijų pakopą, papildomų socialinio draudimo įmokų nereikia. Bendra įmokų į pensijų fondus suma – 20 proc. darbo užmokesčio, kuri nuo 2016 m. padalijama tarp I ir II pensijų pakopų, – atitinkamai 16 proc. ir 4 proc.

Sulaukęs pensinio amžiaus pensijų fondo dalyvis gali pasirinkti, ar II pensijų pakopoje sukauptas kapitalas pridedamas prie sukaupto I pensijų pakopos pensijų kapitalo, ir gauti dvi pensijas kartu, arba įsigijus pensijų draudimo polisą iki gyvos galvos, II pensijų pakopoje sukauptą pensijų kapitalą patikėti draudimo bendrovei, kuri kiekvieną mėnesį mokės sukauptą II pakopos pensiją arba po II pensijų pakopos dalyvio mirties išmokės sukauptą pensiją nurodytam gavėjui.

Nuo 2020 m. sausio 1 d. II pensijų pakopos dalyvis, kuris dar nesikreipė dėl senatvės pensijos, turi teisę pasirinkti, kaip bus panaudotas jo II pensijų pakopoje sukauptas kapitalas, jei jis mirtų iki senatvės pensijos skyrimo. Galimi 3 variantai:

- palikti paveldėtojams;
- prie II pakopos kapitalo pridėti kito asmens pensiją;
- valstybinę pensiją pervesti į specialųjį biudžetą⁹.

⁶ Lifetime pension: <https://www.pensionikeskus.ee/en/ii-pillar/payments/lifetime-pension/>

⁷ One-time disbursement: <https://www.pensionikeskus.ee/en/ii-pillar/payments/one-time-disbursement/>

⁸ Privāto pensiju fondu likums: <https://likumi.lv/ta/id/311721-privato-pensiju-fondu-likums>

⁹ 2nd pension pillar: <https://www.manapensija.lv/en/2nd-pension-pillar/how-to-receive-pension/>

III pensijų pakopa – tai galimybė laisvai pasirinkti papildomai kaupti savo pensijai. Tai reiškia, kad be I ir II pensijų pakopų dalį pajamų į privačius pensijų fondus investuoja asmuo pats arba jo darbdavys.

Jei darbdavys įsipareigoja garantuoti tam tikrą išlaidų sumą pensijų plano papildomos pensijos gavėjams, tai pensijų plane ir kolektyvinio dalyvavimo sutartyje yra nuostata, kad darbdavys privalo mokėti tokias įmokas už savo darbuotojų pensijų planą, kad būtų užtikrintas išlaidų dydis.

Jeigu darbdavys priima sprendimą mokėti įmokas į pensijų planą, kad galėtų papildomai mokėti savo darbuotojams pensiją, šis sprendimas taikomas visiems darbdavio darbuotojams pagal profesiją, darbo stažą ir pareigas, taip pat kaip ir kiti objektyvūs kriterijai.

Pensijų plano dalyvis, sulaukęs pensijų plane nustatyto senatvės pensijos amžiaus, gali:

- gauti papildomą pensiją pagal pensijų plano nuostatas;
- toliau dalyvauti pensijų plane pagal jo nuostatas ir individualią ar kolektyvinę dalyvavimo sutartį.

Pensijų plane nustatytas senatvės pensijos amžius negali būti mažesnis kaip 55 metai, išskyrus dirbančius pagal tam tikras specialias profesijas.

Pensijų plano dalyvis turi teisę pervesti papildomos pensijos kapitalą ar jo dalį į kitą pensijų planą.

Lenkija

Lenkijos privalomojo socialinio draudimo sistema, yra finansuojama iš įmokų, apimančių samdomus darbuotojus ir savarankiškai dirbančius asmenis, ir užtikrina su pajamomis susijusias pensijas, priklausomai nuo įmokų ir draudimo trukmės.

Visi kiti pensijų kaupimo būdai ir formos yra privatūs ir savanoriški. Pensijų fondų veiklą Lenkijoje reglamentuoja Pensijų fondų organizavimo ir veiklos įstatymas¹⁰.

Privatus pensijos kaupimas:

- profesiniai pensijų planai (*pracownicze programy emerytalne*, PPE), kurie apima profesinių pensijų fondus (pagal ES direktyvą 2016/2341¹¹), draudimo bendrovių profesinius planus, kolektyvinio investavimo subjektų profesinius planus. Bazinę įmoką finansuoja darbdavys, o darbuotojas gali deklaruoti papildomą įmoką, išskaičiuojamą iš atlyginimo. Lėšas perveda darbdavio ir darbuotojų pasirinkta finansų įstaiga programos organizavimo etape. Ši įstaiga valdo sumokėtas lėšas. Darbuotojo sąskaitoje sukauptos lėšos gali būti išimtos, pervestos į kitą PPE ar IKE, arba grąžinamos¹²;
- atviri pensijų fondai (*otwarte fundusze emerytalne*, OFE) (anksčiau privaloma II pakopa, nuo 2014 m. – savanoriška), kurie palaipsniui naikinami. 2019 m. buvo nuspręsta, kad vėliausiai iki 2021 m. rugpjūčio 2 d. OFE įmokos bus pervestos Socialinio draudimo įstaigai (ZUS) arba „naujai“ IKEbis (pinigus iš OFE bus leidžiama pasiimti tik asmeniui sulaukus 60 metų (moterims) arba 65 metų (vyrams). Surinktos lėšos negali būti panaudotos anksčiau, nei iš dalies, nei visiškai.). Jei būsimas pensijos gavėjas pasirenka lėšų pervedimą į IKE, o ne automatinį pervedimą į ZUS, tai lėšos apmokestinamos turto mokestiu, taikant 15 proc. tarifą;
- individualios pensijų sąskaitos (*indywidualne konta emerytalne*, IKE) (pinigus galima atsiimti bet kada – ir dalį, ir visus. Tai reiškia, kad reikia mokėti turto mokestį) ir individualios pensijų draudimo sąskaitos (*indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego*, IKZE)¹³ Yra

¹⁰ *Ustawa o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych*: <https://lexlege.pl/ustawa-o-organizacji-i-funkcjonowaniu-funduszy-emerytalnych/>

¹¹ 2016 m. gruodžio 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/2341 dėl profesinių pensijų įstaigų (PPI) veiklos ir priežiūros: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L2341&from=EN>

¹² *Social Security in Poland*: https://lang.zus.pl/documents/493369/574088/Social_security_in_Poland.pdf/8e1a8cad-f6ad-467a-8e81-1fedd2692082?t=1647007537772

¹³ OECD *Global Pension Statistic*: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/data/oecd-pensions-statistics_pension-data-en

nustatytas metinis į IKE mokamų įmokų ribojimas – tai Biudžeto įstatyme arba Laikinajame biudžeto įstatyme nurodytų metų prognozuojamo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio šalies ūkyje dydis, padaugintas iš 3 (apie 16 000 PLN). Lėšos gali būti paaimamos kaip vienkartinė išmoka arba dalimis. Didžioji dauguma išmokų – 96,8 proc. – yra vienkartinės. IKE lėšų išėmimas neapmokestinamas¹⁴.

Norvegija

Norvegijoje pensijų sistema suskirstyta į tris dalis: ištarnauto laiko pensiją pagal Nacionalinio draudimo schemą (nor. *folketrygden*), profesinę pensiją arba sutartinę išankstinę senatvės pensiją (AFP) iš darbdavių ir privačias pensijų santaupas¹⁵.

Valstybinė pensijų sistema užtikrina patenkinamą pensijos lygį, pagrįstą fiksuoto dydžio bazine pensija ir su pajamomis susijusiu priedu, kuris apima visus pagal darbo sutartį ir savarankišką veiklą vykdančius asmenis. Prie sistemos turi prisijungti asmenys, dirbantys Norvegijoje arba gyvenantys šalyje ilgiau nei vienerius metus. Darbuotojo įmokos sudaro 7,8 proc. pajamų, o darbdavys moka 14,1 proc¹⁶.

Pagal Privalomųjų profesinių pensijų įstatymą¹⁷ Norvegijoje privalomas pensijų skyrimas tam tikromis sąlygomis, kurios yra susijusios su darbuotojų skaičiumi ir jų darbo valandomis. Sistema turi būti pagrįsta nustatytomis įmokomis arba išmokomis. Darbdavys turi nuspręsti, kokio tipo schemą nustatyti.

Fiksuotų įmokų pensijų įstatyme¹⁸ nustatyta, kad mokamos metinės įmokos nuo atlyginimo (mažiausiai 2 proc.). Pensijų išmokos priklauso nuo įmokų į pensijų fondą ir fondo gaunamos grąžos. Darbdavio įmokos į patvirtintą įmokų pensijų planą yra visiškai įtraukiamos į leidžiamus atskaitymus, neribojant įmokų dydžio. Tačiau visos išmokos iš I ir II pakopos pensijų yra ribojamos iki 100 proc. atlyginimo iki 6 bazinių dydžių *plius* 70 proc. atlyginimo nuo 6 iki 12 bazinių dydžių. Nemokamos pensijų išmokos, susiję su atlyginimu, kuris yra 12 kartų didesnis už bazinį dydį.

Pagal Įmonių pensijų įstatyme¹⁹ apibrėžtą išmokų pensijų sistemą (įmonės pensija) darbuotojas turi teisę į iš anksto nustatytą kombinuotą pensiją, kurioje taip pat atsižvelgiama į pensiją pagal Norvegijos nacionalinio draudimo sistemą. Įmokos kiekvienais metais skiriasi ir padidėjus atlyginimams didėja. Išmokų planuose įmokų tarifas ribojamas iki 5 proc. atlyginimo iki 6 bazinių dydžių *plius* 8 proc. atlyginimo nuo 6 iki 12 bazinių dydžių. Šios įmokos yra visiškai atskaitomos iš mokesčių.

Tradiciskai nustatytų išmokų sistemos yra vyraujanti profesinių pensijų aprūpinimo forma. Jas dažniausiai siūlo stambūs darbdaviai. Tačiau nustatytų įmokų sistemos tampa vis populiarsnės. Nemažai bankų ir investicinių fondų atėjo į rinką kaip galimi tokių schemų teikėjai. Tačiau draudimo sistemos vis dar yra vyraujanti finansavimo priemonė. Specialių nuostatų dėl pensijų fondų investicijų valdytojo skyrimo nėra. Rinka atvira išorės finansinių paslaugų teikėjams, esantiems ir licencijuotiems kitose Europos Ekonominės Erdvės šalyse.

Darbuotojas gali turėti teisę į sutartinę išankstinę senatvės pensiją (AFP), jei darbdavys yra sudaręs kolektyvinę sutartį (*tariffavtale*), į kurią įtraukta AFP. AFP schema taikoma visiems viešojo sektoriaus darbuotojams ir maždaug pusei privačiojo sektoriaus darbuotojų.

Darbuotojas turi teisę į viešojo sektoriaus AFP pensiją, jei:

- dirba viešajame sektoriuje, kur yra kolektyvinė sutartis, kurioje AFP yra sutarties dalis;
- sukako 62 metai;

¹⁴ Social Security in Poland: https://lang.zus.pl/documents/493369/574088/Social_security_in_Poland.pdf/8e1a8cad-f6ad-467a-8e81-1fedd2692082?t=164700753772

¹⁵ The Norwegian pension system: <https://www.norden.org/en/info-norden/norwegian-pension-system>

¹⁶ The Norwegian pension system: <https://www.norden.org/en/info-norden/norwegian-pension-system>

¹⁷ Lov om obligatorisk tjenestepensjon: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-12-21-124>

¹⁸ Lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2000-11-24-81>

¹⁹ Lov om foretakspensjon: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2000-03-24-16>

- atitinka teisės aktų reikalavimus, susijusius su įdarbinimo sąlygomis, įdarbinimu pasitraukimo metu ir anksčiau įgytomis teisėmis į valstybinio draudimo senatvės pensiją;
- dirba apmokamą darbą ir yra tikras darbuotojas tuo momentu, kai pateikia prašymą dėl AFP;
- negauna valstybinio draudimo senatvės pensijos.

AFP pensija prilygsta valstybinio draudimo senatvės pensijai, be gyvenimo trukmės koregavimo, tarsi ir toliau darbuotojas dirba iki 67 metų. Taip pat mokamas AFP sutartinis pensijos priedas – 1 700 NOK (maždaug 170 EUR) per mėnesį. Kai sukanka 67 metai, AFP pensija automatiškai paverčiama į įprastą ištarnauto laiko pensiją pagal profesinių pensijų sistemą.

Privati AFP sutartinė pensija yra išmoka visą gyvenimą. Jei darbuotojas gauna AFP pensiją nesulaukęs 67 metų, jis gaus fiksuotą padidinimą iki mėnesio, kai jam sukaks 67 metai, imtinai. AFP sutartinės pensijos iki gyvos galvos dalis bus atitinkamai sumažinta taip, kad bendra pensijos vertė iki numatomos gyvenimo trukmės pabaigos nebūtų paveikta.

Kiekvienas asmuo gali taupyti senatvei ir individualiai.

Daugelis žmonių sutaupo investuodami į savo būstą. Dauguma būstą perkančių žmonių ima paskolą, o santaupos susideda iš to, kad didelę savo darbo užmokesčio dalį skiria skolai grąžinti. Kiti kaupia santaupas, pavyzdžiui, bankų indėliuose, fiksuotų pajamų fonduose, kombinuotuose fonduose, akcijų fonduose ar investuoja į įvairių formų pensijų produktus²⁰.

Prancūzija

Prancūzijos pensijų sistemą sudaro trys pakopos: Prancūzijos valstybinė pensija, privalomos papildomos pensijos ir savanoriški profesiniai bei asmeniniai susitarimai.

Privačios pajamos išėjus į pensiją Prancūzijoje beveik visiškai pagrįstos privalomomis sistemomis. Be pagrindinės socialinės sistemos, visi darbuotojai yra privalomų papildomų planų nariai.

Savanoriškų profesinių pensijų sistemos vis dar yra tik nedidelė rinkos dalis.

Privalomoje ir savanoriškoje sistemose nustatytas vyrų ir moterų pensinis amžius yra 65 metai. Pagal abi sistemas įprastas pensinis amžius yra nuo 65 iki 67 metų, priklausomai nuo gimimo datos. Tačiau atlyginimą gaunantis asmuo gali pretenduoti į išankstinę senatvės pensiją sulaukęs 55 arba 57 metų (priklausomai nuo gimimo datos).

Abi sistemos taip pat leidžia ankstyvą išėjimą į pensiją nuo 60 metų amžiaus nemažinant pensijos, jei darbuotojas turi teisę gauti visą socialinio draudimo pensiją (t. y. 40 metų įmokų stažas). Kitu atveju pensija mažinama ir remiasi karjeros vidurkio formule.

Prancūzijoje veikia 2 privalomi papildomi profesinių pensijų planai²¹ – ARRCO (*association pour le régime de retraite complémentaire des salariés*) visiems darbuotojams ir AGIRC (*association générale des institutions de retraite des cadres*) vadovaujančiam ir vadybos personalui. Šie planai buvo sujungti 2019 m. Jei dalyvis nemoka įmokų visą laiką, jo pensija yra mažesnė. Išmokos gali būti mokamos sulaukus 62 metų, dažniausiai anuitetų pavidalu.

Kaip ir pagrindinė senatvės pensijos sistema, *Agirc-Arrco*²² veikia pagal *pay-as-you-go* principą: samdomų darbuotojų ir darbdavių sumokėtos įmokos iš karto panaudojamos esamoms pensijų išmokoms mokėti.

Tai taškais pagrįsta sistema: kiekvienais metais asmens įmokos konvertuojamos į senatvės pensijos taškus ir pridedamos prie jo sąskaitos. Apskaičiuojant senatvės pensijos dydį, taškų skaičius padauginamas iš taško vertės, kuri nustatoma kiekvienais metais.

²⁰ Egen sparing: <https://www.finansportalen.no/pensjon/egen-sparing>

²¹ Accord national interprofessionnel instituant le régime Agirc-Arrco de retraite complémentaire du 17 novembre 2017: <https://fr.calameo.com/read/0027117299ac722559c92>

²² Accord national interprofessionnel sur la retraite complémentaire Agirc-Arrco. Accord du 10 mai 2019: https://www.agirc-arrco.fr/wp-content/uploads/2021/11/accord_national_interprofessionnel_10052019.pdf

Papildomos senatvės pensijos įmokos apskaičiuojamos pagal darbo užmokesčio dalis, kurios patenka į socialinio draudimo įmokų bazę. Nuo 2019 m. sausio 1 d. *Agirc-Arrco* schemoje taikoma 2 atlyginimų grupių įmokų bazė. Kiekvienai atlyginimo grupei taikomas atskiras įmokų tarifas, kurį dalijasi darbdavys (60 proc.) ir darbuotojas (40 proc.):

Bazė 2022 m.	Darbuotojo tarifas	Darbdavio tarifas	Iš viso	Taško skaičiavimo norma
1 grupė: nuo 0 iki 3 428 EUR (1 mėn. socialinio draudimo ribos)	3,15%	4,72%	7,87%	6,2%
2 grupė: nuo 3 428 iki 27 424 EUR (8 kartus didesnė už socialinio draudimo ribas)	8,64%	12,95%	21,59%	17%

Nario pensijos dydis yra proporcingas jo uždirbamoms pajamoms per visą karjerą, o ne tik 25 geriausio uždarbio metams, kaip tai yra pagrindinės valstybės pensijų sistemos atveju.

Agirc-Arrco pensija išmokama kaip vienkartinė išmoka, kai jos suma yra mažesnė arba lygi sumai, atitinkančiai 100 *Agirc-Arrco* taškų²³.

Be to, yra dvi savanoriškos pensijų schemos – Profesinių pensijų kaupimo planas – PERCO (*Plan d'épargne retraite*) ir Individualus taupymo pensijai planas – PERP (*Plan d'épargne retraite populaire*).

PERCO darbdaviai turi pasiūlyti kelis investicinius fondus darbuotojams, turintiems skirtingus portfelius. Darbuotojai gali sutaupyti ne daugiau kaip ketvirtadalį savo bruto metinio atlyginimo. Darbdaviams įmoka yra privaloma, tačiau minimali suma nėra nustatyta. Didžiausia per metus sutaupoma suma – 5 149 EUR iš visų darbdavio ir darbuotojo įmokų. Neįmanoma panaudoti pinigų iki išėjimo į pensiją. Pajamų mokesčiu apmokestinamos darbuotojų įmokos, bet ne investicijų grąža ir pensijos.

PERP yra individualių pensijų įmokų forma, suteikianti papildomų pajamų išėjus į pensiją. Dažnumo ir dydžio sąlygos priklauso nuo pensijų draudimo plano. Draudikas privalo garantuoti laipsnišką minimalaus įmokų lygio didinimą. Paprastai išmokos išmokamos kaip anuitetai, tačiau galima ir vienkartinė išmoka. Dalyvavimas PERP taip pat turi mokesčių lengvatą, nes įmokos į šią schemą yra įtraukiamos į pajamas, mažinančias išlaidas, bet ne daugiau kaip 10 proc. praėjusių metų pajamų.

Prancūzijos bendrovės nelinkusios siūlyti savo darbuotojams plataus masto darbdavio finansuojamų profesinių pensijų planų – dažniausiai jie apima tik vadovus.

Tačiau, siekdamas paskatinti asmeninį taupymą, daugelis įmonių sukūrė įmonių taupymo planus, kaip mokesčių požiūriu efektyvų taupymo produktą, savo darbuotojams su galimybe papildomai mokėti darbdavio įnašą.

Įmokos į savanoriškas sistemas gali siekti 50 EUR per mėnesį, o investuotojai turi teisę gauti pajamų mokesčio kreditą iki 10 proc. visų pajamų.

Populiariausias nusistovėjęs produktas yra 5 metų taupymo planas.

Pažymėtina, kad savanoriški profesinių pensijų planai dažniausiai draudžiami gyvybės draudimu²⁴.

Suomija

²³ *Pension de retraite : conditions de versements*: <https://www.agirc-arrco.fr/ma-retraite/vivre-ma-retraite/pension-de-retraite-conditions-de-versements/>

²⁴ OECD. *Pensions at a glance 2019*: <https://www.oecd.org/finance/private-pensions/42565911.pdf>

Suomijos pensijų sistemą sudaro su pajamomis susijusios pensijos, kurios kaupiamos dirbant Suomijoje, ir nacionalinės pensijos, kurios priklauso nuo gyvenamosios vietos Suomijoje²⁵.

Su pajamomis susijusios pensijos ir nacionalinės pensijos mokamos kaip senatvės pensijos, invalidumo pensijos, piniginių rehabilitacijos išmoka ir maitintojo netekimo pensijos. Nuo 2017 m. taip pat galima gauti su pajamomis susijusias pensijas kaip dalines senatvės ir stažo pensijas.

Dėl stiprios privalomos profesinių pensijų sistemos Suomijoje savanoriškos profesinių pensijų sistemos yra mažiau paplitusios nei kitose Europos šalyse. Šiuo metu šie planai taikomi tik apie 15 proc. darbuotojų, daugiausia vadovams.

Savanoriški planai dažnai tiesiog apima papildomų įmokų mokėjimą į privalomąją sistemą. Savanoriški profesiniai planai yra nustatytos išmokų sistemos, kurių kaupimo normos yra tokios pat kaip ir su pajamomis susijusi valstybinės pensijų sistemos dalis. Darbuotojų įmokos paprastai sudaro apie 3 proc. atlyginimo. Tačiau kai kuriems planams reikia tik darbdavio įmokų.

Yra 3 savanoriškų pensijų planų finansavimo būdai, kuriais taip pat galima finansuoti išmokas pagal su pajamomis susijusių pensijų sistemą:

- pensijų fondai;
- pensijų fondų dariniai;
- draudimo sistemos.

Pensijų fondo, valdančio vieno darbdavio darbuotojų įmokas, ar pensijų fondų darinių, valdančių kelių, dažniausiai tos pačios šakos darbdavių, darbuotojų, schemai sukurti reikia ne mažiau kaip 300 narių.

Didžioji dalis privalomųjų ir savanoriškų profesinių pensijų sistemų Suomijoje yra finansuojamos pagal grupinio draudimo sutartis. Kaip ir visose Skandinavijos šalyse, Suomijos pensijų rinka yra labai orientuota į draudimą, o draudimo bendrovės valdo apie 85 proc. viso profesinių pensijų turto. Jas griežtai kontroliuoja kelios daugiausia vietinės draudimo bendrovės.

Pagal požiūrį į darbuotojus darbdavio savanoriškas papildomas draudimas gali turėti tokias alternatyvas:

- grupinis pensijų draudimas. Tai yra kolektyvinis draudimo planas, kuris reikalauja, kad į draudimą įtraukti darbuotojai būtų atrenkami pagal, pavyzdžiui, darbo užduotį ar profesines pareigas, arba, kad draudimas apimtų visus darbuotojus. Grupinis pensijų draudimas gali būti papildomas pensijų draudimas gyvybės draudimo bendrovėje, steigiant papildomų pensijų fondą arba visos šakos papildomų pensijų fondą;
- savanoriškas grupinis pensijų draudimas gali būti grindžiamas ir pačios įmonės pensijų taisykle. Tokiu atveju tai yra ne pensijų draudimas, o buhalterinis atidėjiny, kai darbdavys išsipareigoja mokėti pensijas apibrėžtai asmenų grupei;
- jei darbdavys nori skirti papildomą pensiją konkrečiam asmeniui, jis turi apdrausti jį individualiu pensijų draudimu. Arba asmens papildoma pensija gali būti sutvarkyta kaip atidėjiny.

Savanoriška papildomos pensijos išmoka gali būti, pavyzdžiui, tam tikro dydžio papildoma pensija arba sumažintas pensinis amžius²⁶.

Papildomai pensijai asmuo gali drausti savanorišku privačiu pensijų draudimu gyvybės draudimo bendrovėse arba atidaryti ilgalaikę taupymo sąskaitą bankuose, fondų valdymo įmonėse ir investicinėse įmonėse.

Be draudimo sąlygų, privataus pensijų draudimo santaupų išėmimui įtakos turi galiojantys kaupimo pensijai nuostatai. Mokesčių lengvatos taikomos savanoriško pensijų draudimo įmokoms ir indėliams į ilgalaikio taupymo sąskaitą. Kai pensijų santaupos atsiimamos, jos yra apmokestinamos.

²⁵ Suomen eläkejärjestelmä: <https://www.infofinland.fi/en/work-and-enterprise/pension#heading-4dddb863-f4f3-4e91-880d-9239edf81490>

²⁶ Työnantaja tai työntekijä voi maksaa vapaaehtoista lisäeläkettä: <https://www.tyoelake.fi/en/what-are-pensions/voluntary-supplementary-pensions/#title>

Švedija

Švedijos pensijų sistemą sudaro trys sudėtinės dalys: senatvės pensija (šved. *allmän pension*) iš Švedijos pensijų agentūros (*Pensionsmyndigheten*), darbdavio profesinė pensija (*tjänstepension*) ir bet kokios privačios pensijų santaupos.

Valstybinė senatvės pensijų sistema (*ålderspension*) yra privaloma ir universali sistema, susidedanti iš keturių dalių:

- su pajamomis susijusi senatvės pensija (*inkomstpension*), kuri yra sąlyginė nustatytų įmokų sistema (NDC), ir su pajamomis susijusi papildoma pensija (*tilläggs pension*), kuri yra nustatytų išmokų sistema, finansuojama iš įmokų pagal *pay-as-you-go* pagrindas (DB);
- visiškai finansuojama įmokų pensija (*premiepension*) su nustatytomis įmokomis, įtrauktomis į individualias sąskaitas (DC);
- mokesčiais finansuojama garantuota pensija (*garantipension*), kuri suteikia apibrėžtą išmoką visiems gyventojams, gaunantiems mažą su pajamomis susijusią senatvės pensiją arba jos negaunantiems (DB);
- mokesčiais finansuojamas pajamų pensijos priedas (*inkomstpensionstillägg*) yra priedas prie pajamų pensijos tiems, kurie dirbo visą darbo karjerą, bet vis tiek gauna nedideles pajamas.

Darbuotojas moka 7 proc. darbo užmokesčio bendrąją pensijų įmoką. Mokėjimas atliekamas kaip išankstinio mokesčių atskaitymo dalis. Mokestis mokamas nuo pajamų iki 8,07 pajamų bazinio dydžio. Darbuotojas gauna išskaitą iš mokesčių, atitinkančių bendrą pensijų įmoką. Praktiškai tai reiškia, kad jis nemoka jokio mokesčio, o bendras pensijos mokestis finansuojamas iš bendrų mokesčių.

Darbdaviai moka 10,21 proc. pensijų įmoką nuo kiekvieno darbuotojo atlyginimo. Mokestis mokamas nuo visų pajamų, taip pat už pajamas, kurios viršija 8,07 pajamų bazinio dydžio (2022 m. 572 600 SEK (55 892 EUR)). Pajamos, viršijančios 8,07 pajamų bazinio dydžio, nesuteikia teisės į pensiją. Ta įmokos dalis patenka į valstybės biudžetą ir yra laikoma mokesčiu.

Pažymėtina, kad maždaug 90 proc. Švedijos darbuotojų profesinę pensiją gauna per darbdavį. Švedijoje yra 4 didelės profesinių pensijų sutartys. Į kurią iš jų patenka darbuotojas, priklauso nuo to, kur dirba ir ar darbdavys turi susitarimą. 4 didelės profesinių pensijų sutartys apima savivaldybių ir apskričių tarybų darbuotojus, vyriausybės darbuotojus, privačiojo sektoriaus administracinius darbuotojus ir privačiojo sektoriaus darbuotojus. Darbdavys taip pat gali turėti kitą profesinių pensijų sistemą²⁷.

Kiekvienas asmuo gali turėti ir individualią pensijų schemą ir kaupti pensijai per bankuose ar draudimo bendrovėse. Ilgalaikio kaupimo pensijai pavyzdžiai yra indėliai į investicinę taupomąją sąskaitą (*Investeringsparkonto*, ISK) arba kapitalo draudimo (gyvybės draudimo) polisas (*kapitalförsäkring*). Kitas būdas sutaupyti ateičiai – sumokėti būsto paskolą²⁸.

Investicijų į taupomąją sąskaitą grąža nėra apmokestinama, bet mokamas bendras vertės mokestis nuo viso turto²⁹.

Investicinė taupomoji sąskaita nėra draudimas, o sąskaitoje laikomi vertybiniai popieriai priklauso tiesiogiai sąskaitos turėtojui. Kapitalo draudimas visada apima draudimą, o draudime esantis turtas priklauso draudimo bendrovei³⁰.

²⁷ The Swedish pension system: <https://www.norden.org/en/info-norden/swedish-pension-system>

²⁸ The Swedish pension system: <https://www.norden.org/en/info-norden/swedish-pension-system>

²⁹ Skatt på investeringsparkonto:

<https://www.skatteverket.se/privat/skatte/vardepapper/investeringsparkontoisk.4.5fc8c94513259a4ba1d800037851.html>

³⁰ Vad är en kapitalförsäkring?: <https://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning/edition/2022.7/2900.html>

Vokietija

Vokietijoje taikoma trijų pakopų pensijų sistema, kurią sudaro privalomos valstybinės pensijos, profesinės pensijos ir privačios pensijos.

Įstatyminis pensijų draudimas (I pakopa) yra finansuojamas iš įmokų (apdraustųjų ir darbdavių) ir mokesčių – iš bendros federalinės dotacijos, kurios dydis priklauso nuo vienam darbuotojui tenkančio bruto darbo užmokesčio augimo ir įmokų tarifo. Federalinė vyriausybė taip pat moka papildomą federalinę dotaciją kaip vienkartinę išmoką už pensijų draudimo išmokas, kurių neapima įmokos. Be to, federalinė vyriausybė moka pensijų draudimo bendrovėms vienodo dydžio įmokas už vaiko auginimo laikotarpius ir grąžina lėšas. Visos paminėtos federalinės vyriausybės išlaidos (apie trečdalį visų išlaidų įstatymų numatytam pensijų draudimui) yra paimamos iš mokesčių pajamų, t. y. daugiausia finansuojamos iš įmokų.

Bendrojo pensijų draudimo įmokų tarifas yra 18,6 proc. (2022 m.). Darbuotojams, apdraustiems privalomuoju draudimu :

- 9,30 proc. moka darbuotojas;
- 9,30 proc. moka darbdavys.

Profesinių pensijų (II pakopa) nariai yra apie 60 proc. dirbančių ir socialinio draudimo įmokas turinčių šalies gyventojų. Nors nuo 2001 m. šis skaičius išaugo beveik trečdaliu, pastaraisiais metais aprėpties didėjimas sulėtėjo.

Be pensijų planų, nuo 2018 m. sausio mėn. pagal Vokietijos įstatymą dėl įmonių pensijų stiprinimo, darbdaviai taip pat gali pasirinkti vieną iš dviejų skirtingų profesinių pensijų sistemų finansavimo būdų t. y. tiesioginiai pensijų pažadai ir išoriniai pensijų teikėjai.

Pagal tiesioginių pensijų pažadų sistemą darbdavys paprastai moka pensijų išmokas darbuotojui tiesiogiai, nenaudodamas išorinės pensijų priemonės. Darbdavys pasižada darbuotojui sumokėti sutartą sumą jam išėjus į pensiją.

Išorinėms pensijų priemonėms (pensijų kasai (*Pensionskasse*)³¹, pensijų fondui, tiesioginiam draudimui) taikomas 4 proc. atskaitomų įmokų ribojimas.

Darbdavys gali iš apmokestinamųjų pajamų atskaityti visas metines pensijų sistemos įmokas į apskaitos atidėjinius. Įmokos darbuotojo naudai nelaikomos apmokestinamomis pajamomis. Išmokos apmokestinamos kaip (atidėtas) atlyginimas, kai jos gaunamos.

Išoriniai pensijų teikėjai gali būti:

- tiesioginis draudimas. Darbdavys darbuotojo vardu sudaro gyvybės draudimą ir moka įmokas draudimo bendrovei. Darbuotojas turi tiesioginę teisę į išmokas, sukauptas pagal draudimo bendrovės sutartį. draudimo bendrovės prižiūri Federalinė finansų priežiūros institucija (*Bafin*);
- pensijų kasa. Tai yra pagrindinė privataus darbdavio remiamo pensijų sistema po tiesioginio pensijos pažado. Pensijų kasos yra nepriklausomos draudimo bendrovės, aptarnaujančios vieną ar kelis darbdavius. Joms, kaip ir gyvybės draudimo bendrovėms, taikomas Draudimo priežiūros įstatymas;
- pensijų fondai. Tai atskiri juridiniai asmenys, teikiantys įmonių pensijų sistemas vienam ar keliems darbdaviams. Pensijų fondus gali steigti viena įmonė, finansinių paslaugų teikėjas arba visos pramonės pensijų sistema, kurią remia darbdavių asociacija ir sąjungos;
- paramos fondai (*Unterstützungskasse*)³². Tai atskiri juridiniai asmenys, įsteigti kaip asociacija, rečiau kaip ribotos atsakomybės bendrovė arba kaip fondas. Darbuotojas neturi teisiųjų reikalavimų paramos fondui, o tik tiesiogiai remiančiam darbdaviui. Paramos fondai gali būti remiami vienos įmonės arba gali būti steigiami kaip grupės paramos fondas, kurį naudoja kelios įmonės. Ir darbdavio, ir darbuotojo įmokos į paramos fondus yra neapmokestinamos. Pensijų išmokos apmokestinamos kaip paprastos pajamos.

³¹ *Versicherungsaufsichtsgesetz* (VAG): <https://www.buzer.de/s1.htm?g=vag&a=232>

³² *Gesetz zur Verbesserung der betrieblichen Altersversorgung* (*Betriebsrentengesetz - BetrAVG*)

§ 1b *Unverfallbarkeit und Durchführung der betrieblichen Altersversorgung*: https://www.gesetze-im-internet.de/betravg/_1b.html

III Vokietijos pensijų sistemos pakopą sudaro privatus pensijų sektorius. Tai apima įvairius individualius pensijų investavimo planus, kuriuos gali siūlyti bankai ir draudimo paslaugų teikėjai. Du didžiausi privatūs Vokietijos pensijų planai yra *Riester* ir *Rürup* planai. Jie turi tam tikras mokesčių ir vyriausybės subsidijų lengvatas, kurios skiriasi priklausomai nuo to, į kokią pensiją investuojama.

Riester pensijų planas³³ yra gyvenimo anuiteto planas, į kurį darbuotojas moka ne mažiau 4 proc. pajamų, yra subsidijuojamas valstybės (subsidijuojama senatvės aprūpinimo sutartis), taikant mokesčio lengvatą (nuo 2008 m. į išlaidas įtraukiama iki 2100 EUR). Įstatymas nustatyta, kad 30 proc. pensijų turto gali būti pasirenkama kaip vienkartinė išmoka, t. y. tik 70 proc. turi būti anuitetas.

Ši pensijų priemonė tinkama mažas pajamas gaunantiems asmenims, kurie planuoja gauti naudos per ilgą laiką. Planas susietas su būsto nuosavybės skatinimu.

Riester pensijų planas galimi 5 investavimo variantai: klasikinis, susietas su investiciniais vienetais, banko taupymo planas ir dviejų tipų pastato paskolos sutartys (*Wohn-Riester*).

Nuo 2013 m., sudarius *Wohn-Riester* sutartį, kapitalą galima atsiimti per taupymo laikotarpį, neprarandant subsidijos.

Pagal *Riester* planą gauta pensijų išmoka yra apmokestinama.

Rürup pensijų planas³⁴ yra anuiteto iki gyvos galvos planas, kuris yra lankstesnis nei *Riester* planas. Dėl to jis labiau tinka savarankiškai dirbantiems asmenims ir laisvai samdomiems darbuotojams. Jis buvo įvesta 2005 m. kaip privataus senatvės aprūpinimo, taikant mokesčio lengvatą įmokoms pagal draudimo sutartį arba lėšų taupymo planą, forma.

Rürup pensijų plane yra 3 investavimo variantai: klasikinis, investicinis ir tiesioginis anuitetas. Įmokų mokėjimo laikotarpiu įmoka į šios formos pensijų planą yra įtraukiama į atimamas išlaidas mokesčio tikslais.

82 proc. įmokos sumos 2022 m. yra įtraukiama į išlaidas ir ši dalis didės iki 100 proc. 2040 metais.

Rürup pensija negali būti paveldima.

Parengė

Informacijos ir komunikacijos departamento

Tyrimų skyriaus

patarėja Gitana Albaitytė

Tel. (8 5) 239 6876, el. p. gitana.albaityte@lrs.lt

Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus parengti analitiniai ir informaciniai darbai skirti Seimo narių parlamentinei ir Seimo kanceliarijos veiklai. Šiuose darbuose pateikta informacija nėra oficiali Lietuvos Respublikos Seimo pozicija. Šį darbą atgaminti, išleisti, platinti, versti, perdirbti, viešai skelbti, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, galima tik gavus Seimo kanceliarijos leidimą. Visais atvejais naudojant šį darbą privaloma nurodyti šaltinį.

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2022

³³ Gesetz zur Reform der gesetzlichen Rentenversicherung und zur Förderung eines kapitalgedeckten Altersvorsorgevermögens:

https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl101s1310.pdf%27%5D#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl101s1310.pdf%27%5D_1660416556181

³⁴ Einkommensteuergesetz (EStG): https://www.gesetze-im-internet.de/estg/_22.html